

עבד כקרקע או כמטלטלין (בבא בתרא קנ)

גליון 436

בדרף קנ. איבעיא להו עבדא כמקרקעא או כמטלטלא דמי. מסתפקת הגמ' באדם שנתן כל המטלטלין שלו במתנה, האם עבדו בכלל המתנה כי הוא גם נחשב מטלטלין או שנחשב קרקע וממילא אינו בכלל המתנה. או אם נתן כל הקרקעות שלו במתנה, האם עבדו בכלל.

וכתב הרשב"ם (בד"ה איבעיא להו עבדא כמטלטלי דמי) נהי ודאי דעבדא כמקרקעי דמי לענין שבועה (שאינן נשבעין על הקרקעות וה"ה על עבדים) וקנין בכסף ובשטר ובחזקה, דכל מילי דאורייתא דין מקרקעי יש להם מוהתנחלתם (שבפסוק נקרא עבד נחלה ואחוזתה כקרקע) אבל לענין לשון בני אדם מיקרי להו מטלטלי וישנן בכלל מתנת מטלטלי שהרי מטלטלי הוא או לא. ובתוס' (בד"ה עבדא וכו') כתבו לענין מילי דרבנן מיבעי ליה אבל במילתא דאורייתא פשיטא דאיתקוש לקרקעות וכו'.

הגמ' בסוגיין מביאה שתי ראיות שעבד נידון כמטלטלין והיא דוחה את שתיהן. ובפשטות נשאר הגמ' בבעיא דלא נפשטה. וכן כתב ביד רמה דלא איפשיט ולא קני.

אמנם ברי"ף כתב (דף ע: לדפי הרי"ף) איבעיא להו עבדא כמקרקעי דמי או כמטלטלי דמי, והלכתא כמטלטלי דמי דגרסינן בפרק יש נוחלין (דף קכח) אמר רב נחמן אין גובין מן העבדים, ואיפסיקא הלכתא כוותיה בהדיא, אלמא עבדא כמטלטלי דמי. והיינו דהכריע הרי"ף דהווי כמטלטלי מכח סוגיא אחרת.

בדרף קכח. נחלקו אם גובין מן העבדים. והיינו דאחד הלוח כסף ויש לו שטר, ומת הלווה, שיכול לגבות קרקע שירשו היתומים מהלווה. ואם השאיר עבד, נפסק כרב נחמן שאינו גובה מן העבדים. והסיק הרי"ף מכך שאין גובין ממנו, שעבד הוא כמטלטלי. אם היה כקרקע היה יכול לגבות ממנו כמו כל קרקע אחרת.

אמנם שם כתב הרשב"ם דאין גובין למרות דאיתקש עבד לקרקעות ה"מ לדברים הכתובים בתורה כגון לקנותן בכסף בשטר ובחזקה ושלא לישבע עליהן, ושאינן בהן אונאה אבל לענין בעל חוב כמטלטלי דמי דאין ב"ח סומך אלא על קרקעות שאין יכולין ליאבד ולא לזוז ממקומן אבל מעבדים לא סמכא דעתיה הלכך לא משתעבדי ליה. מבואר ברשב"ם שאין להוכיח מדין אין גובין מן העבדים לעלמא כי זהו סברא מיוחדת בשעבוד חוב אבל הרי"ף לא נקט כרשב"ם דהא הביא משם ראייה דעבדא כמטלטלי.

הדין הזה של אין גובין מן העבדים מופיע גם בבבא קמא (יב) דעולא אמר בשם רבי אלעזר שגובין מן העבדים, ורב נחמן סבר דלא גובין כי דינם כמטלטלין. והביא ראייה מהא דפרוזבול לא חל על ידי עבדים ודלא כקרקע, ומטלטלין נקנין עם הקרקע (בקנין אגב) ואין נקנין עם העבדים.

וגם שם כתבו בתוס' (בד"ה אנא מתניתא ידענא) אע"ג דבכמה דוכתינן דמקרקעי דמי לענין אונאה ושבועה, אור"י דהכא לא איירי אלא במילי דרבנן, ולגבות מיתמי ומלקוחות הו"ל דין דרבנן כי שעבודא לאו דאורייתא, וכן הדינים של פרוזבול וקנין אגב.

וכתבו שם בתוס' דהא דאמרו בפרק מי שמת (בסוגיין) גבי מטלטלין של פלוני לא שייכא הכא כלל דהתם בלשון בני אדם תלינן.

לפי הרי"ף (בתוס' בב"ק) עבד דינו כקרקע במילי דאורייתא ובמילי דרבנן אולי כמטלטלין. והסוגיא בב"ב קנ היא סוגיא בפני עצמה שתלויה בלשון בני אדם האם מתכוין לעבד כשאומר קרקע או מטלטלין. וא"כ גם הרי"ף לא למד כרי"ף שהשווה בין הסוגיות, והוכיח מהא דאין גובין דעבד נחשב מטלטלין.

והנה בב"ק בדרף צו נחלקו ר"מ ורבנן אי עבדא כמקרקעי או כמטלטלי לגבי גזל עבד והזקין דלר' מאיר ס"ל שאומר לנגזל הרי שלך לפניך (כקרקע שאינה נגזלת), ולחכמים משלם כשעת הגזילה כי קנה העבד בשינוי כמו בגזילת מטלטלין. ופסק הרי"ף (ב"ק דף לד: לדפי הרי"ף) דלית הלכתא כר"מ דקיי"ל עבדא כמטלטלי. והרי שם איירי במילי דאורייתא אי הוי גזילה או לא ובכל זאת פסק דהוי כמטלטלין.

והקשה בחי' רבי נחום (ב"ק אות תלז) מה יענה הרי"ף לקושיית התוס' דבכל התורה מקשינן עבדים לקרקעות (והעיר דהרמב"ם פ"ג גזילה ה"ד באמת נחלק על הרי"ף ופסק דאומר לו הרי שלך לפניך כי עבד הוא כקרקע) ומדוע בגזל הוא כמטלטלין.

וביאר שם דהרי"ף ס"ל דהא דעבד הוקש לקרקע אין הכוונה דעבד חשיב קרקע אלא דילפינן מהיקשא דאית ליה דיני קרקע. משא"כ בסוגיא של גובין מן העבדים מיבעיא לן על עצמותו של העבד מהו, מטלטלין או קרקע, דעבד הוא מין בפני עצמו שאינו לא קרקע ולא מטלטלין דהוא בר דעת הקנוי לאדוניו, ובזה מיבעיא לן למה יש לדמותו טפי, לקרקע או למטלטלי. וכל הנידונים שם לגבי גבייה מן העבדים וקנין מטלטלין אגב עבד לא תליין בזה דאית ליה דיני קרקע אלא בזה דחשיב כקרקע במציאות. וכנראה צ"ל בדעת הרי"ף שגם לענין גזילה אי"ז תלוי בהיקש אלא במציאות אי אית ביה גזילה או לא.

מאידך בחי' רבי אריה לייב (סי' סב) כתב לבאר את שיטת התוס' דהשאלה בעבדים במילי דרבנן היא בעיקר ההיקש אם ההיקש הוא דעבדים דין קרקע להם לכל מילי או דלא נאמר זה כלל בהיקש אלא דעבדים לעולם דין מטלטלי להם אלא דהוקש לכל דין ודין בפני עצמו לענין אונאה ושבועה, שכמו שבקרקע ליכא אונאה ושבועה כמו כן בעבדים אף דדין מטלטלין להם אבל נתמעטו מדין אונאה. וכמו כן לענין קניינים ולכל מילי דאורייתא אבל למילי דרבנן דליתנייהו בהיקשא, דין מטלטלין להם. משא"כ אם נאמר דעבדים דין קרקע להם מדין היקשא ולא בעינן להקיש כל דין בפני עצמו א"כ גם לענין מילי דרבנן דין קרקע להם. ונמצא דעיקר השאלה היא בדאורייתא בפירוש היקשא, ונפק"מ לענין מילי דרבנן.

ובזה יישב דאפי' למ"ד שעבודא דאורייתא יתכן שאין גובין מן העבדים כי שעבוד שייך רק בקרקע ממש (עיי"ש באריכות) ואם ההיקש הוא שהם כקרקע יגבו מהן אבל אם ההיקש הוא לכל דבר ודבר שלמרות שהם מטלטלין יש להם דין שישנו בקרקע, בשעבוד לא יגבו מהן כי לשעבוד בעינן קרקע ממש.

לפי רבי נחום (להרי"ף) ההיקש מלמד שיש לעבד דין קרקע אבל יש שאלות שקשורות למציאות אי הוי קרקע ויתכן שעבד מוגדר במציאות כמטלטלין. לפי רבי אריה לייב (לתוס') השאלה היא בהיקש גופא האם נלמד ממנו שיש להם דין קרקע או שלמרות שהם מטלטלין יש היקש בכמה מקומות להשוותם לקרקע.

רבי שמעון (שערי ישר שער ג פרק כד) דן בענין עבד מתי מוגדר כקרקע ומתי כאדם. וביאר שיסוד הדבר שהוקשו לקרקעות הוא שיהיו עבדים נחשבים לבעליהם כאחוזת קרקע. ומזה ילפינן לכל הדברים שחלוק דין קרקע ומטלטלין אצל הבעלים שיהיה דינם כקרקעות, לענין אונאה ושבועה ושומרים או הקנין שהם נקנים לבעלים וכן לענין גזילה שאנו דנים על החפץ שנחסר לבעליו ונטל אותו הגזלן. אבל אם דנים בענין שאינו שייך כלל לאדון אין להם דין קרקע. ולכן לענין הכשר זרעים (אם ירדו מים על ידיו אינם מכשירים זרעים) דין עבד הוא כדין כל אדם ולא כקרקע.

ובאור שמח (פ"א גירושין ה"ו) כתב כעין דברי ר' שמעון, דהך דחשיבי עבדים כקרקע הוא דוקא למילי דתלינן בממון. ובחשיבות ממון חשובים כמו קרקע, ולזה באונאה ומעילה ושבועה וקנין דחשיבות ממון פועל הדבר, שכפר בממון או מעל בממון הקדש וגזל ממון וכיו"ב, באלו נאמר דאדם איתקש לקרקע, ובפרט עבד דחשיבותו בממון הוא כמו קרקע אבל במידי דאינו תלוי בממון כמו הכשר ושחיטה (אם יכול לשחוט ע"י צפורנו אי הוי כמחובר לקרקע ופסול או לא) שזה ענין דתיי שאינו שייך אל חשיבות ממון, אין לו דין קרקע, ולכן אפשר לכתוב גט על יד העבד דנתינת גט אין זה נתינת ממון רק הוא ענין דתיי.

וכתב בקונטרסי שיעורים להגרי"ז גוסטמאן (ב"ק שיעור ט) שהאו"ש חילק בין ממון לאיסור ומצות אבל לר' שמעון החילוק הוא בממון גופא בין קנייני האדון שיש לו בהעבד לדינין שנוגעין לעבד עצמו. והאריך לבאר דלפי הגרש"ש מובנת שיטת התוס' לחלק בין מילי דרבנן למילי דאורי', דלכאור' קשה למה לא תיקנו בדרבנן כעין דאורי' (כן הק' הש"ך בסי' שמג סק"ב). ותירץ כי במה שנוגע לעבד עצמו אינו כקרקע אפי' במילי דאורי', והיות ובדאורי' בענייני ממון אינו תמיד כקרקע, יכלו לתקן דבמילי דרבנן הוי כמטלטלין. והוסיף דגם אם שעבוד דאורי' לא יגבו מעבדים כי שעבוד שייך רק בדבר שגופו קרקע בלי קשר לשייכות שלו לבעלים, ולכן כלפי שעבוד אין נחשב עבד כקרקע. (עיי"ש).